

In Duitsland daarentegen werd in diezelfde nerveuze augustusdagen van '14 aangenomen,

'dat talrijke Franse en Russische agenten zich, sommigen in Duits uniform, anderen als priesters of nonnen verkleed, in het land bevonden om spionage te plegen of aanslagen uit te voeren . . . In Berlijn en elders werden priesters en nonnen op straat gemolesteerd; men maakte jacht op hen. Berichten dat in normaal uitziende auto's grote zendingen goud uit Frankrijk dwars door Duitsland naar Rusland onderweg waren, leidden er toe dat allerwege auto's aangehouden en doorzocht werden. Het ganse militaire verkeer dreigde vast te lopen . . . 'De ongevaarlijkste personen worden voor spionnen gehouden wanneer zij in hun uiterlijk iets van hun medemensen afwijken', schreef de Engelse echtgenote van een Duits edelman . . . In München moest officieel tegengesproken worden dat de waterleiding vergiftigd was.¹

Hoe zijn nu al die, achteraf absurd lijkende reacties te verklaren?

Ik heb het in mijn proefschrift getracht.²

Oorlog wekt angst, wekt agressiviteit, wekt een gevoel van hulpeloosheid. Maar de door al die emoties ontstane innerlijke spanning 'zou zich kunnen ontladen zodra *in de eigen omgeving* een individu gevonden was waar men het stempel 'vijandelijk' op zou kunnen drukken: dan zou de angst haar geheimzinnig-vaag karakter verliezen; de onbestemde agressiviteit een doelwit krijgen; en hulpeloosheid en onzekerheid zouden opgeheven worden in een directe taak: de aanval op die 'vijand in eigen midden'. Die aanval uitvoerend, zou men 'iets doen', 'de oorlog helpen winnen.' Het 'noemen', 'scheppen', van 'vijanden in eigen midden' is dus, schreef ik, een wèl irrationeel, maar toch natuurlijk proces – 'een begrijpelijke en in tijden van hoogspanning haast onvermijdelijke vorm van verwerking van een als ondragelijk gevoelde realiteit.' Men *wil* vijanden zien – *daarom* ziet men ze; en de nietigste kleinigheid (een donkere bril, een extra-lange jas, een plotseling handgebaar) kan in de algemene opwindning voldoende zijn om als 'vijand' gedoodverfd te worden. De nuchtere realiteit (maar wie weet in die opwinding zijn nuchterheid te bewaren?) behoeft daar geen enkel reëel aangrijpingspunt voor te bieden.

Nu mag erkend worden, dat er in mei '40 met betrekking tot allerlei verdenking wèl enige reële aangrijpingspunten waren. NSB'ers hadden gesmokkeld en gespioneerd, Mussert had zijn beruchte 'gekruiste-armen'-uitlating gedaan, de NSB had zich in haar propaganda in vèrgaande mate met het Derde Rijk geïdentificeerd – en van de Rijksduitsers was nog geen

¹ L. de Jong: *De Duitse Vijfde Colonne in de tweede wereldoorlog*, p. 319-21. ² A.v., p. 326 e.v.